

Нуриев Дооронбек Шамшиевичтин 12.00.01 – мамлекеттин жана укуктун теориясы жана тарыхы, мамлекет жана укук жөнүндө окуулардын тарыхы адистиги боюнча юридика илимдеринин доктору окумуштуу даражасын изденип алуу үчүн «Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар: теориялык, тарыхый жана эл аралык укуктук аспекттер» темасындагы диссертациясына Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын мамлекет жана укук институтунун, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинин жана Ош мамлекеттик университетинин алдындагы юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуу даражасын ыйгаруу боюнча Д.12.24.695 Диссертациялык кеңешинин эксперттик комиссиясынын мүчөсүнүн

КОРУТУНДУСУ

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын мамлекет жана укук институтунун, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинин жана Ош мамлекеттик университетинин алдындагы юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуу даражасын ыйгаруу боюнча Д.12.24.695 Диссертациялык кеңешинин эксперттик комиссиясынын мүчөсү катары юридика илимдеринин доктору, доцент Мурзаibraимов Нурбек Бектемирович тарабынан изденүүчү Нуриев Дооронбек Шамшиевичтин 12.00.01 – мамлекеттин жана укуктун теориясы жана тарыхы, мамлекет жана укук жөнүндө окуулардын тарыхы адистиги боюнча юридика илимдеринин доктору окумуштуу даражасын изденип алуу үчүн «Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар: теориялык, тарыхый жана эл аралык укуктук аспекттер» темасындагы доктордук диссертациясын карап чыгып, төмөнкү корутундуга келди:

1. Диссертациялык кеңешке диссертацияны жактоого алуу үчүн берилген укук боюнча эмгектин адистикке дал келүүсү.

Нуриев Дооронбек Шамшиевичтин «Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар: теориялык, тарыхый жана эл аралык укуктук аспекттер» темасындагы көрсөтүлгөн доктордук диссертациясы диссертациялык кеңештин профилине дал келет.

Эмгекте жалпысынан тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун көп баскычтуу тутумунун концептуалдык негиздерин калыптандыруудан турат

Изилдөөнүн объектиси тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун теоретикалык - укуктук жактан камсыз кылууга байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелердин жыйындысы болуп саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар жөнүндө мурдагы жана азыркы эл аралык, ата мекендик жана чет өлкөлүк мыйзамдардын ченемдери жана институттары; тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштардын көйгөйлөрүнө тиешелүү юридикалык жана башка адабияттар.

Бул изилдөөнүн методологиялык негизин таанып-билүүнүн жалпы ыкмасы – диалектикалык логика, жалпы илимий (анализ жана синтез, индукция жана дедукция, абстракттуудан конкреттүүлүккө чыгуу, синергетикалык мамиле, тутумдук-түзүмдүк мамиле, тутумдук талдоо, түзүмдүк-функционалдык талдоо ж.б.) жана жеке илимий (статистикалык, салыштырмалуу укук, формалдуу логикалык, тарыхый, конкреттүү-социологиялык (документтерди талдоо ж. б.)) таанып билүү методдору түзөт.

Жогоруда аталган толук өлчөмдө 12.00.01 – мамлекеттин жана укуктун теориясы жана тарыхы, мамлекет жана укук жөнүндө окуулардын тарыхы адистиги боюнча изилдөөлөрдүн талаптарына жооп берет.

2. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу

Нуриев Дооронбек Шамшиевичтин жактоого чыгарган доктордук диссертациясынын актуалдуулугу акыркы жылдардагы дүйнөнүн кээбир бурчтарында орун алып келе жаткан согуштардын жана куралдуу чыр-чатактардын санынын өсүшү менен байланышкан окуялар, геосаясий архитектуранын бир полярдыктыктан биполярдык тутумга өзгөрүшү, тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылууда, азыркы учурда калыптанып калган парадигмасын кайра карап чыгуунун чукул зарылчылыгын жаратууда. Саясий дүйнө түзүмүндө көрсөтүлгөн тенденциялардын натыйжасында азыркы мезгилде айрым өлкөлөрдүн, аскердик блоктордун, мамлекеттердин коалицияларынын жана союздарынын согуштук потенциалы активдүү өсүүдө жана алардын илимий-техникалык жактан жаңы баскычтарга өтүүсү, эларалык-укуктук жөнгө салуу маселесине тиешелүү талаптарды жаңыча өңүттө арттырууда.

Изилдөөнүн актуалдуулугу төмөнкү себептерден келип чыгууда:

Биринчи – эл аралык парадигманы өзгөртүү. Жаңы дүйнөлүк тартип жана дүйнөнүн жаңы архитектурасы түзүлдү, мында жөнгө салуунун эски эл аралык-

укуктук инструменттери учурдагы, келе жаткан коркунучтардан жана чакырыктардан коргоо тутумун жакшыртууга көмөк көрсөтө албай калды. Эл аралык мамилелерди өнүктүрүүнүн башка парадигмасына өткөнүбүздү белгилей кетүү керек. Өнүккөн өлкөлөр өздөрүнүн аскердик-техникалык, ресурстук мүмкүнчүлүктөрүн уламдан-улам чындап жатышат, мында бүтүндөй адамзатка (биоценозго) да, жалпысынан экологияга да фаталдуу зыян алып келе турган башка технологиялык комплекстер колдонулууда.

Экинчи – тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу маселелерин жөнгө салуучу азыркы эл аралык жана ички мамлекеттик мыйзамдардын адекватсыздыгы. Азыркы мезгилде бул чөйрөдөгү укуктук мамилелер биздин замандын талаптарына жана коркунучтарга каршы туруу эрежелерине жооп бербейт.

Үчүнчү - кибермейкиндик жылдан жылга кургактыктан, космостон, абадан жана деңизден кийинки согуштун бешинчи чөйрөсүнө айланууда. Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (киберкуралдарды) мамлекеттер аралык пикир келишпестиктерди чечүүнүн кубаттуу куралы катары колдонуу кеңири жайылган жана жалпысынан тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна коркунуч туудуруучу фактор болуп баратат. Санариптик чөйрөдөгү бул өзгөрүүлөр эл аралык жана ички мамлекеттик деңгээлдеги укуктук жана институционалдык өзгөрүүлөрдү талап кылууда.

Төртүнчү – иштеп жаткан (аракеттеги) эл аралык институттардын заманбап реалдуулукка адекваттуусуздугу, алар экинчи дүйнөлүк согуштун натыйжасында, көбүнесе жеңүүчү мамлекеттердин кызыкчылыктарын чагылтыруу аркылуу өздөрүнө жүктөлгөн милдеттерди аткарууга багыттылуусунун натыйжасында, азыркы заманбап дүйнөтүзүмдүн алкагындагы маселелерди чечүүгө жөндөмдүүлүктөрүн жоготушкандары айкын боло баштаганы жашырылгыс.

Изилдөөгө белгиленген жана ушул чөйрөгө тектеш маселелер бизди-изилдөөчүлөрдү бул маселени кененирээк изилдөөгө жана тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу үчүн адекваттуу тутумду изилдөөгө жана курууга автордук мамилени өбөлгөлөдү жана эмгектин натыйжалуулугу тынчтыкка кызмат кылаары изилдөөчүнү шыктандырды деп айтууга болот. Жогорудагынын негизинде изденүүчү тарабынан жасалган илимий изилдөө өз убагында жасалган жана актуалдуу жыйынтык болуп саналгандыгы тууралуу корутунду чыгарса болот.

3. Илимий жыйынтыктар

Иште төмөнкү маанилүү болгон жаңы илимий негизделген теоретикалык жыйынтыктар сунушталган:

1. «Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыш» укуктук категориясына автордук аныктама сунушталган – бул элдердин, улуттардын жашоосунун жана мамлекеттердин эркин өнүгүүсүнүн негиздерине кол салган, эл аралык укуктун жалпы кабыл алынган (жалпы коомчулук тааныган) принциптерине, ченемдерине жана бардык адамзаттын эң маанилүү жалпы таанылган таламдарына шек келтирген өзгөчө оор эл аралык укукка каршы, ошондой эле эл аралык тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун базалык негиздерине коркунуч келтирген жосундар болуп саналат.

2. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар башка коомдук коркунучтуу жосундардан *бир катар жалпы белгилери* менен айырмалануусу негизделген:

- дүйнөлүк коомчулук тарабынан жалпы таанылган, эл аралык кылмыш-жаза жана гуманитардык укук тарабынан корголгон кызыкчылыктарга багытталган;

- эл аралык укукка ылайык жосундарды формалдаштыруу жана пенализациялоо;

Жана бир катар *өзгөчө белгилер менен:*

- согушту ачууда жана жүргүзүүдө жалпы кабыл алынган эрежелерге жана мыйзамдарга кылмыштуу кол салуу;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун жалпы кабыл алынган тартибине багыт алуу;

- расалык, улуттук, этникалык, маданий, диний жана башка негиздер боюнча адамдардын жана топтордун укуктарына жана эркиндиктерине, кызыкчылыктарына кол салуусунун багытталышы;

- дүйнөлүк экологияга жана биосистемага кылмыштуу кол салуу.

Аныкталган белгилерди бөлүп көрсөтүү «тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыш» укуктук категориясын өнүктүрүүгө концептуалдык жактан мамиле кылууга жана аны башка жосундардан айырмалап көрсөтүүгө мүмкүндүк берет.

3. Тынчтыкка жана коопсуздукка каршы кылмыштар белгилүү бир мейкиндик-убакыттын аралыгында жаңыланып, өзгөртүлүп, кайра түзүлүп, эл аралык укуктук, маданий, адеп-ахлактык, аскердик-технологиялык, социалдык-

экономикалык, коммуникациялык жана технологиялык факторлор жана шарттар менен аныкталат деп ырасталат. Жогоруда айтылган көйгөйлөр жагдайларга баа берүү жана чараларды көрүү субъекттери тарабынан аларга заманбап тиешелүү мамилени талап кылгандыгына карабастан, алардын пайда болушунун теориялык жана эл аралык-укуктук өбөлгөлөрүн терең изилдебестен маселелерди чечүү мүмкүн эмес деп белгиленет.

4. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар өзүнүн мазмуну боюнча спецификалык белгилерге ээ болууга, ошондой эле укуктук ченемди конструкциясын түзүүдө өзгөчө мамилеге ээ болууга тийиш деген негиздүү корутунду чыгарылган. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштардын кылмыш түзүүчү белгилеринин жана касиеттеринин так түзүлүшү акыркыларга каршы аракеттенүүнүн эффективдүүлүгүнүн деңгээли менен түздөн-түз байланыштуу. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар өзүнүн жалпы мааниси боюнча улуттук кылмыш-жаза мыйзамдарында кылмыш түзүүчү касиеттердин жана белгилердин бирдей көрсөтүлүшүн талап кылат.

5. Учурда дүйнөлүк коомчулук тарабынан фундаменталдуу эл аралык укуктук актылар иштелип чыгылды, тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун коргоону жөнгө салуучу укуктук параметрлер, ошондой эле тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун институционалдык негиздери жана механизмдери белгиленди. Ошону менен бирге, жалпы жана универсалдуу мамилени, тактап айтканда, эл аралык деңгээлде да ички мамлекеттик деңгээлде да укук чыгаруу, укукту чечмелөө (талкуулоо) жана укукту колдонуу ишмердүүлүгүн бириктирүү максатында, тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы бардык кылмыштарды аныктаган Бириккен Улуттардын Уюмунун бирдиктүү кодификацияланган актысын иштөп чыгуу жана кабыл алуу зарыл.

6. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар үчүн эл аралык кылмыш жоопкерчилиги жөнүндө ченемдердин эволюция процессинин автордук мезгилдүүлүгү көрсөтүлгөн:

1) Согушту жүргүзүүнүн негизги эрежелерине таасир этүүчү юридикалык далилдеринин жалпы белгилерин аныктоо жана аларды бузгандыгы үчүн жоопкерчиликтин пайда болушу (XV-кылымга чейин);

2) согушту жүргүзүүнүн жалпы коомчулук тарабынан кабыл алынган (таанылган) эрежелерин жана мыйзамдарын бузгандык үчүн кылмыш

жоопкерчилигине тартуунун ички улуттук практикасын иштеп чыгуу, мындай укук бузуулар үчүн юридикалык жоопкерчиликти ички мамлекеттик аракеттерди институтташтыруу жана формалдаштыруу (XVI – XIX кылым);

3) Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы жасалган айрым кылмыштарды эл аралык деңгээлде криминалдаштыруу жана аларды жасагандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилигинин формалдуу механизмдерин белгилөөгө аракет кылуу, бир эле убакта белгиленген кылмыштарды улуттук деңгээлде криминалдаштыруу (формалдаштыруу), көрсөтүлгөн чөйрөдө укук колдонуунун алгачкы практикасынын пайда болушу (XX кылым – Улуу Ата Мекендик согуштун башталышы);

4) Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарды эл аралык коомчулук тарабынан таануу жана криминалдаштыруу, ошондой эле бул чөйрөдө эл аралык институттук механизмдерди бекитүү: тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыш жасаган адамдарды кылмыш жоопкерчилигине тартуу үчүн юрисдикцияга ээ болгон эл аралык кылмыш-жаза юстиция органдарынын мекемелери, эл аралык кылмыш-жаза жана гуманитардык укуктун жалпы ченемдерин жана принциптерин улуттук мыйзамдарга киргизүү боюнча мамлекеттердин укуктук милдеттенмелеринин пайда болушу; эл аралык мамилелердин бардык субъекттери тарабынан (Улуу Ата Мекендик согуштан кийин — азыркы кезде) белгиленген чөйрөдө кылмыш-жаза, жазык-процессуалдык, кылмыш-жаза аткаруу укуктарды өнүктүрүү. Төртүнчү мезгилди шарттуу түрдө эки этапка бөлүүгө болот. Биринчи этап XX кылымдын 90-жылдарында аяктайт жана эл аралык сот адилеттигинин органдарынын шарттуу түрдө бөлүнүшү, эл аралык кылмыш сотунун түзүлүшү жана тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумундагы башка укуктук жана институционалдык өркүндөтүүлөр менен өзгөчөлөнөт.

Учурда, каралып жаткан жагдайдын төртүнчү мезгилдин экинчи этабында турабыз. Бул этап өнүккөн өлкөлөрдө технологиялардын жана курал-жарактардын болушу менен айырмаланат, аларды биринчи болжолдоодо аныктоо мүмкүн эмес, себеби өндүрүштүк жана согуштук технологиянын багыттарынын чектери бара-бара өчүрүлүүдө. Өнүккөн мамлекеттер кибер жана космостук технологиялар менен (10-15 М ден ашык ылдамдыктагы гиперүндүү курал) куралданган. Мындай технологияларды эске алуу менен согуштарда жана куралдуу кагылышууларда жумушчу күчүн - согушкерлерди колдонуу барган сайын азайтылып жатат. Гибридик согуш технологиялары барган сайын

көбүрөөк колдонулууда.

7. Эл аралык кылмыш-жаза укугунун пайда болуусундагы Нюрнберг процессиндеги ролу каралган. Эл аралык кылмыш-жаза укуктун да, эл аралык гуманитардык укуктун дагы өнүгүшүнө таасир эткен үч базалык элемент белгиленген:

1) Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарды, өзгөчө корголуучу укуктук категориялар катары четтетүү катарында криминалдаштыруу. Нюрнберг процессине чейинки учурда мындай кылмыштар мыйзамсыз деп эсептелген, бирок процесстин жыйынтыгы боюнча белгиленген кылмыштар эң оор эл аралык кылмыштар категориясына өткөн;

2) Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүү механизмин формалдаштыруу жана институционалдаштыруу, тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарды соттук кароо боюнча эл аралык институттарды түзүүнүн мыйзамдуу өнөкөт шарты болуп калды.

3) Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыш жасоо учурунда мамлекетти жетектеген саясий адамдардын суверендүү мамлекеттик иммунитетин нейтралдаштыруу. Башкача айтканда, Нюрнберг процессинин жүрүшүндө жана жыйынтыгында мамлекеттин эң жогорку кызмат адамдарын кылмыш жоопкерчилигине тартуу үчүн укуктук прецедент түзүлгөн.

8. Тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун изилдөөчү укуктун өзүнчө бир бутагын түзгөн төмөнкүдөй негизги институттар аныкталган:

- 1) тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун негизги принциптери;
- 2) элдердин жана мамлекеттердин тынчтыкка жана адамдын коопсуздугуна укугу;
- 3) тынчтык жана адамдардын коопсуздугу боюнча эл аралык келишимдерди түзүү укугу;
- 4) дипломатиялык укук адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун жана жалпы (региондук) тынчтыкты ишке ашыруунун куралы катары;
- 5) кибермейкиндикте тынчтыкка жана маалыматтык коопсуздукка укуктуу;
- 6) тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун укуктук камсыздоо (эл аралык укуктук жана мамлекеттик укуктук);
- 7) тынчтыкты жана адамдардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча укук коргоо ишмердүүлүгү;
- 8) тынчтыкты коргоодо жана адамдардын коопсуздугун камсыз кылууда эл

аралык жана коомдук институттардын статусу жана ролу;

9) тынчтыкты жана адамдардын коопсуздугун камсыз кылууда эл аралык жана улуттук сот органдарынын жана соттордун статусун жана ролун аныктоо;

10) тынчтыкка жана коопсуздукка болгон укукту бузгандык үчүн юридикалык жоопкерчилик гумандуулук (эл аралык укуктук жана мамлекеттик укук) жана башкалар.

9. Тынчтыкты жана адам-заттын коопсуздугун камсыз кылуу системасында эл аралык укуктун эффективдүүлүгүнүн проблемасы эң оор проблема болуп калды деген корутунду негизделип чыкты. Буларды төмөнкү себептер менен түшүндүрүүгө болот:

- колдонуу объекттеринин гана эмес, ошондой эле изилдөө объектилеринин маселесин чечүү жолдорунун көп түрдүүлүгүнүн натыйжасы катары маселенин өзүнүн ар тараптуулугу, тактап айтканда, укуктук көп кырдуулугу;

- субъекттердин ортосундагы вертикалдык жана горизонталдык укуктук, саясий, идеологиялык (нарктык) айырмачылыктар;

- жаңы укуктук актыларды жана каражаттарды колдонуунун татаалдыгы жана аларды колдонуунун ийкемдүүлүгү;

- айрым окумуштуулардын гана эмес, бүтүндөй илимий борборлордун күч-аракетин талап кылган көйгөйлүү саясий-укуктук аспектилерди изилдөөнүн жана айрым укуктук дисциплиналар аралык структуралардын натыйжалуулугун баалоонун методологиялык параметрлерин илимий жактан таануунун ар кандай абалы.

10. Илимий институт катары «Адамзаттын тынчтыгына жана коопсуздугуна каршы кылмыштардын» укуктук, социалдык жана гуманитардык категориясы боюнча илимий-изилдөө программасын иштеп чыгуу үчүн негизги параметрлер аныкталган:

• коомдук аң-сезимдин формалары (илим, искусство, дин, мораль, этика, укуктук аң-сезим, идеология, саясий аң-сезим жана маданият);

• турмуштук ишмердүүлүктүн формалары (эмгек ишмердүүлүгү, күнүмдүк жашоону жана эс алууну уюштуруу, коомдук-саясий жана геосаясий ишмердүүлүк);

• дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүндө инсанды (аң-сезимди) калыптандыруу (билим берүү жана окутуу, спорт жана дене тарбия аспектиери);

• маселелер боюнча мамлекеттердин позициялары (саясий режим, башкаруу

формасы, башкаруу формасы жана башка аспектилер);

- эл аралык жана улуттук институттар жана уюмдар (саясий, укук коргоо, коммерциялык эмес, диний ж.б.);

- эл аралык жана мамлекеттер аралык мамилелер (көп тараптуу жана эки тараптуу мамилелер);

- өлкөлөрдөгү калктын өзгөрүшүнүн негиздери изилденген (демографиялык жана этнографиялык мүнөздөмөлөр ж.б.);

- элдердин, улуттардын жана этникалык топтордун (региондор жана континенттер боюнча, экологиялык-географиялык өзгөчөлүктөрү ж.б.) табигый жана саясий-экономикалык себептер боюнча миграциясы;

- жалпы социалдык өнүгүү (коом, топ, команда);

- социалдык өзгөрүүлөр жана жылыштар, өнүгүүнүн структуралык өзгөчөлүктөрү;

- дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүндөгү социалдык-гуманитардык институттар, социалдык-гуманитардык топтор;

- ЖМК жана ЖМКга (социалдык тармактар-Интернет), коомдук пикирге, басма сөзгө жана басылмалар, ЖМКлар тарабынан таанылбаган маалымат булактарына жетүү ж.б.);

11. Коомдук-гуманитардык система-проблема (статикалык объект), же кубулуш-процесс (динамикалык объект) системалык талдоо табигый-техникалык мүнөздөгү окшош объекттерден айырмаланып турганы көрсөтүлгөн. Социалдык-гуманитардык объекттерди системалык талдоо, төмөнкү алдын ала чараларын камтыйт: подсистемаларды диверсификациялоо, ыңгайлуу кийинки талдоо үчүн объект-системанын негизги бөлүктөрүнүн жана компоненттеринин типологиясы. Ошол себептүү, табигый жана техникалык мүнөздөгү объекттерден айырмаланып, жөнөкөй (шартсыз) системалык анализди колдонуу туура эмес, анткени коомдук системанын ичинде синергетикалык эффект пайда болушу мүмкүн жана энтропиянын чекиттеринде өнүгүүнүн ар кандай баскычтарында системанын параметрлери такыр башка багытта өнүгүшү мүмкүн.

12. Тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздук укугунун өзүнчө бир тармакчасын түзгөн төмөнкү негизги институттар белгиленди:

- 1) тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун базалык принциптери;

- 2) тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна элдердин жана мамлекеттердин укугу;

3) тынчтык жана адамзаттын коопсуздугу жөнүндө эл аралык келишимдерди түзүү укугу;

4) дипломатиялык укук адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуунун жана жалпы (региондук) тынчтыкты ишке ашыруунун куралы катары;

5) кибермейкиндиктеги тынчтыкка жана маалыматтык коопсуздукка укуктуу болуу;

6) тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун укуктук камсыздоо (эл аралык укуктук жана мамлекеттик укуктук);

7) тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча укук коргоо ишмердүүлүгү;

8) тынчтыкты коргоодо жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылууда эл аралык жана коомдук институттардын статусу жана ролу;

9) тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылууда эл аралык жана улуттук сот органдарынын жана соттордун статусу жана ролун аныктоо;

10) тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздук укугун бузгандыгы үчүн юридикалык жоопкерчилик (эл аралык укуктук жана мамлекеттик укуктук) жана башка.

13. Тынчтыкты жана адамдын коопсуздугун камсыз кылуу системасын аналитикалык изилдөөнүн алкагында алынган көрсөткүчтөр боюнча талаптар белгиленген, алар үчүн төмөнкүлөрдү аныктоо зарыл:

- бул көрсөткүчтөр колдонула турган маалыматтык чөйрө;
- социалдык, гуманитардык, саясий-укуктук көрсөткүчтөрдүн, көрсөтүлгөн объекттин алынган маңызына дал келүү деңгээли;

- алынган көрсөткүчтөрдү формалдаштыруу мүмкүнчүлүгүнүн даражасы;

- көрсөткүчтөрдүн бир эле системанын чегинде башка тартиптеги жана сапаттагы көрсөткүчтөр менен көрсөткүчтөрдүн өз ара байланышынын даражасы;

- жазуу жүзүндө индикаторлордун башкаруу субъектинин максаттарына жана милдеттерине ылайык келүүсү;

- зарыл болгон учурда алынган көрсөткүчтөрдү башкалар менен алмаштыруу мүмкүнчүлүгү;

- уюштуруу процедураларынын индикаторлорунун жана иштетүү алгоритмдеринин болушу.

14. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштуулукка каршы күрөшүүнүн уюштуруу-укуктук көйгөйлөрүнүн өзгөчөлүктөрү төмөндөгүдөй мүнөздө берилет:

- каршы аракеттенүү проблемасын бир деңгээлде чечүү кыйла татаал проблемалардын жогорку деңгээлде пайда болушуна алып келиши мүмкүн, анткени «адамзаттын тынчтыгына жана коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы күрөшүү системасы» категориясы горизонталдуу да, вертикалдуу да өнүгүп, алга жылышы мүмкүн;

- тигил же бул коомдун өнүгүүсүнүн белгилүү бир этабы сөссүз түрдө ал мамлекеттин конкреттүү тарыхый кырдаал менен же региондогу эл аралык коомчулукта орун алган коомдук окуя менен байланышы.

Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы жасалган кылмыштар ар бир тарыхый мезгилде өзүнүн «өзгөчө салмагына» жана саясий-укуктук чараларды көрүү жана азайтуу маселесиндеги актуалдуулуктун даражасына ээ. Көбүнчө социалдык-гуманитардык мүнөздөгү көптөгөн терс көрүнүштөр, белгилүү бир тарыхый мезгилде адамдын укуктары менен эркиндиктери одоно түрдө бузулган учурлар такыр эле криминализацияланбай калган;

15. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы күрөшүү процессинде уюштуруу-укуктук маселелерди чечүүгө таасир этүүчү факторлордун жана шарттардын комплекси (мисалы, саясий эркин жоктугу, мыйзамдардагы боштуктар, ресурстардын жетишсиздиги, эл аралык кызматташтыктын төмөн деңгээли) бар.). Алар төмөнкүдөй:

- изилденип жаткан көйгөйлөр олуттуу түрдө айырмаланган социалдык-экономикалык жана геосаясий жагдайлар;

- гуманитардык маселелерди чечүү үчүн реалдуу шарттарда эл аралык мамилелердин субъекттери тарабынан түзүлгөн сот, укук коргоо, социалдык, эл аралык укуктук институттар жана механизмдер;

- жаңы социалдык-экономикалык, социалдык-саясий жана геосаясий кырдаалдын пайда болушу (социалдык-экономикалык, саясий, уюштуруучулук жана укуктук маселелерди чечүү жагынан);

- эски эл аралык, ички, укуктук механизмдердин, социалдык, гуманитардык, соттук жана башка коопсуздук институттарынын жаңы чөйрөгө адекваттуу өтүшү (көйгөйдүн калыптанышы);

- пайда болгон социалдык, гуманитардык жана эл аралык-укуктук көйгөйлөрдү чечүү үчүн жаңы механизмдерди жана институттарды (укуктук,

укук коргоо, соттук) түзүү зарылдыгын түшүнүү (мындай көйгөйлөрдү чечүү жолдору).

16. Эмгекте, тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу системасын уюштуруунун типтүү автордук алгоритми келтирилген. Сунуш кылынган алгоритм, болуп жаткан экологиялык процесстердин (геосаясий процесстер; эл аралык мамилелердин субъектеринин иш-аракеттери (аскердик, дипломатиялык); экологиялык, техногендик) жогорку белгисиздик шарттарында тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу системасын уюштуруу маселелерин чечүүгө мүмкүндүк берет деп болжолдонууда жасалган жана башка антропогендик факторлор). Бул багытта экономикалык, эл аралык, укуктук, социалдык, гуманитардык, аскердик жана коргонуу иш-чараларын пландаштыруу.

17. Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы күрөшүү системасын уюштурууда өзүнчө иштелип чыгууга, мүнөздөлүүгө жана деталдуу болууга тийиш болгон маанилүү аймактар жана зоналар аныкталды. Аларга төмөнкүлөр кирет:

- 1) Каршы аракеттенүү системасынын өзүн-өзү камсыздоосу (тышкы чөйрөгө көз карандылыктын даражасын аныктоочу көрсөткүч). Бул көрсөткүчтүн эң маанилүү курамдык бөлүгү – мамлекеттин, союздаш мамлекеттер блогунун ресурстук (аскердик-саясий, экономикалык, интеллектуалдык, технологиялык, ресурстук) өзүн-өзү камсыздоосу.
- 2) Маданий өзгөчөлүк. Аскердик блок жана экономикалык интеграция. Саясий чечимдерди кабыл алуудагы көз карандысыздыктын деңгээли. Ички саясатты тышкы контролдоочу күчтөр жана схемалар менен шарттоо.
- 3) Өлкөдөгү калктын интеграциясынын деңгээли. Массаларды жана топторду бириктирүүчү жана мобилизациялоочу идеологиялык, маданий, диний системалардын болушу.
- 4) Экономиканын технологиялык жана өндүрүштүк көз карандылыгы.
- 5) Системанын ичинде да, сыртында да кыйратуучу таасирлерди болтурбоочу эффективдүү механизмдердин болушу.
- 6) Орто класстын деңгээли. Социалдык, гуманитардык, диний жана улуттук карама-каршылыктардын курчусун азайтуу жөндөмдүүлүгү.
- 7) Мамлекеттик башкаруунун терс социалдык-гуманитардык көрүнүштөрдү оң көрүнүшкө айландыруу жөндөмдүүлүгү жана мүмкүнчүлүгү.
- 8) Улуттук идеологиянын коомго тийгизген таасиринин деңгээли.

9) Ааламдашуу процессинде коомдун маданий жана диний адаптацияланышы.

18. Корутунду: «алсыз» өлкөлөргө (аскердик) каршы агрессияны азайтуу жана зыянсыздандыруу боюнча айтылган максаттын натыйжалары масштабдуу гуманитардык проблемалардын пайда болушуна алып келет:

1) агрессия актысын аныктоого универсалдуу, бирдиктүү мамилени формалдаштыруу. Ошол эле учурда, практика көрсөткөндөй, эл аралык мамилелердин субъектиси (көбүнчө экономикалык жана аскердик жактан күчтүүрөөк) өзүнүн геосаясий жана улуттук кызыкчылыктарынын негизинде каралып жаткан укуктук категорияны «түшүнөт»;

2) агрессия актысын диагностикалоонун универсалдуу алгоритмин аныктоо жана формалдаштыруу;

3) агрессия актысынын субъектилери катары жеке адамдарды гана эмес, бүтүндөй мамлекеттерди аныктоо;

4) БУУнун Коопсуздук Кеңешинин ролун жана агрессия фактысын аныктоо механизмдерин өзгөртүү.

19. Укуктук категорияга мүнөздүү болгон бардык белгилерди камтуу үчүн – “экоцид”, ошондой эле аны башка экологиялык кылмыштардан чектөө (айырмалап таануу). Экоциддин аныктамасы төмөнкүчө: жаратылыш чөйрөсүнө максималдуу зыян келтирүү максатында белгилүү бир аймактын экологиялык коопсуздугуна кол салуу, өсүмдүктөрдү же фаунаны массалык түрдө жок кылуу, атмосфераны же суу ресурстарын уулантуу жолу менен жасалган эл аралык кылмыш, бүткүл адамзаттын коопсуздугуна бирдей коркунуч туудурат, ал тургай согуштук операциялар учурунда, тынчтык мезгилде да айлана-чөйрөнү бузууга алып келүүчү башка аракеттерди жасоо.

4. Диссертацияда изденүүчү тарабынан жасалган ар бир жыйынтыктын (илимий жобонун), тыянактын жана корутундунун негиздүүлүгүнүн жана ишенимдүүлүгүнүн даражасы.

Диссертациялык иште жасалган жыйынтыктар, тыянактар жана корутундулар жетиштүү түрдө негизделген жана ишенимдүү, анткени заманбап методологиялык аппараттын колдонуусу менен аныкталат.

1-жыйынтык. Негизделген жана ишенимдүү, себеби илимий адабияттардын талдануусунун жүргүзүлүүсүнүн жыйынтыгында алынган жана түшүнүк аппаратынын оптималдашуусунун жана такталуусунун максатка ылайыктуулугу менен шартталган.

2, 3, 4-жыйынтыктар. Негизделген жана ишенимдүү, анткени бул жыйынтыктар илимий адабияттардын жана укук коргоо органдарынын ишмердүүлүгүнүн талдануусунун жыйынтыгында алынган.

5, 6, 7-жыйынтыктар. Негизделген жана ишенимдүү, себеби эл аралык укуктук актыларды жана адабияттардын талдануусунун жыйынтыгында алынган.

8, 9-жыйынтыктар. Негизделген жана ишенимдүү, себеби илимий адабияттардын талдануусунун жыйынтыгында алынып, анын негизги институттары аныкталган жана себептери түшүндүрүлгөн.

10, 11, 12-жыйынтыктар. Негизделген жана ишенимдүү, себеби тынчтыкты жана адамдын коопсуздугун камсыз кылуу системасын, илимий адабияттардын жана практикалык ишмердүүлүгүнүн терең талдоосунун жыйынтыгында алынган.

13, 14, 15-жыйынтыктар. Негиздүү жана ишенимдүү, анткени тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштуулукка каршы күрөшүүнүн уюштуруу-укуктук көйгөйлөрүнүн өзгөчөлүктөрү негизделген жана көрсөтүлгөн.

16, 17-жыйынтыктар. Негизделген жана ишенимдүү, анткени илимий адабияттардын талдануусунун жыйынтыгында жана практикалык ишмердүүлүгүнүн терең талдоосунун жыйынтыгында алынган.

18, 19-жыйынтыктар. Негиздүү жана ишенимдүү, анткени мыйзамдарды жакшыртуу максатында укуктук базанын терең талдоонун жыйынтыгында алынган.

5. Диссертацияда изденүүчү тарабынан иштелип чыккан ар бир илимий жыйынтыктын (жобонун), тыянактардын жана корутундунун жаңылык даражасы.

1-жыйынтык. Жаңы болуп эсептелет, анткени автор биринчи жолу системалык түрдө автордук аныктама сунуштаган.

2, 3, 4-жыйынтыктар. Жаңы болуп саналат, анткени автор биринчи жолу илимий адабияттардын талдануусунун жүргүзүлүүсүнүн жыйынтыгында алынган жана практикалык ишмердүүлүгүнүн талдануусунун ылайыктуулугу менен шартталган.

5, 6, 7-жыйынтыктар. Жаңы болуп саналат, анткени автор биринчи жолу тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар үчүн эл аралык кылмыш жоопкерчилиги жөнүндө ченемдердин эволюция процессинин автордук

мезгилдүүлүгү көрсөтүлгөн.

8, 9-жыйынтыктар. Жаңылыкка ээ, анткени илимий адабияттардын талдануусунун жана укук колдонуучулук тажрыйбанын изилденүүсүнүн жыйынтыгынан келип чыккан.

10, 11, 12-жыйынтыктар. Жаңы болуп эсептелет, анткени укук колдонуучулук тажрыйбанын изилденүүсүнүн жыйынтыгынан келген.

13, 14, 15-жыйынтыктар. Жаңылыкка ээ, анткени автор тарабынан биринчи жолу тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы күрөшүүнүн уюштуруу-укуктук көйгөйлөрүнүн өзгөчөлүктөрү, факторлору жана шарттардын комплекси сунушталган.

16, 17-жыйынтыктар. Жаңы, анткени автор биринчи жолу тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу системасын уюштуруунун типтүү автордук алгоритми келтирилген.

18, 19-жыйынтыктар. Жаңы болуп саналат, анткени автор биринчи жолу укук категорияларын терең талдоосунун жыйынтыгында алган жана бул анын оптималдашуусуна багытталган.

6. Тийиштүү актуалдуу көйгөйлөрдү, теоретикалык жана колдонмо маселелерди чечүүгө алынган жыйынтыктардын ички биримдигин жана багытталгандыгын баалоо.

Изденүүчү Нуриев Дооронбек Шамшиевич тарабынан алынган жыйынтыктар ички бирдиктүүлүк жана изилденип жаткан көйгөйдүн алкагындагы жыйынтыктардын ортосундагы байланыштын бар болгондугу менен мүнөздөлөт.

Диссертацияда докторант тарабынан иштелип чыккан илимий жоболор, тыянактар жана корутундулар атайын адабияттардын жана укук колдонуучулук тажрыйбанын жалпылануусунан жана талдануусунан алынган ишенимдүү булактарга негизделген.

Диссертациялык изилдөөнүн түзүмү илимий изилдөөнүн логикасына дал келет жана анын максаттары жана маселелери менен аныкталат. Главалардын мазмуну бүтүндөй ички биримдик менен мүнөздөлөт. Главалардын тийиштүү тыянактар менен аяктоосу менен материалдардын берилүүсү аркылуу анын ирээттүүлүгүн жана логикалык аяктагандыгын өз алдынча белгилеп кетүү керек. Диссертациялык иштин ички биримдиги жана алынган жыйынтыктар жетиштүү тереңдикте корутундусунда жана практикалык сунуштамаларында чагылдырылган.

7. Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү, изилдөөнүн жүрүшүндө алынган корутундуларды жана сунуштарды колдонууга мүмкүн экендигинде турат:

1) теоретикалык-изилдөө ишмердүүлүгүндө тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумунун ар кандай теоретикалык-методологиялык түзүмдөрүн изилдөөдө, ошондой эле заманбап коркунучтарды эске алуу менен бирге анын перспективдүү өнүгүүсү;

2) укук иштеп чыгуу ишмердүүлүгүндө - изилденип жаткан чөйрөнү укуктук жөнгө салуунун концептуалдык негиздерин белгилөө;

3) автор тарабынан иштелип чыккан практикалык ишмердүүлүктө:

тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумун курууда теоретикалык-методологиялык жана уюштуруу-технологиялык параметрлер колдонулушу мүмкүн:

а) изилдөөчүлөр жана аналитикалык кызматкерлер тарабынан;

б) тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүү тутумун уюштурууда эл аралык мамилелердин субъекттери тарабынан;

в) улуттук жана эл аралык сот адилеттүүлүгүнүн максаттары үчүн;

- тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумун уюштуруунун типтүү алгоритми башкаруу субъекттерине тышкы чөйрөнүн жогорку белгисиздик шарттарында тынчтыкты жана адамзаттын коопсуздугун камсыз кылуу тутумун уюштуруу маселелерин чечүүгө мүмкүндүк берет (геосаясий процесстер; эл аралык мамилелердин субъекттеринин ишмердүүлүгү (аскердик, дипломатиялык); экологиялык техногендик жана/же антропогендик мүнөздөгү башка факторлор.

4) ар кандай окуу материалдарын, окуу куралдарын, тынчтыктын жана адамзаттын коопсуздугунун укугу боюнча атайын курстарды иштеп чыгууда, ошондой эле тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштарга каршы аракеттенүүнү камтыган маселелеринде.

Жалпысынан Нуриев Дооронбек Шамшиевичтин тарабынан диссертациянын темасына дал келген маанилүү тыянактар иштелип чыгып, тандалган тема боюнча жетиштүү түрдө толук изилдөө жүргүзүлгөн.

8. Диссертациянын негизги жоболорунун, жыйынтыктарынын жана тыянактарынын жарыкка чыгарылуусун тастыктоо.

Диссертациянын мазмунун, негизги жоболорун жана изилдөө жүргүзүлгөн көйгөйлөр боюнча бардык тыянактарды камтыган материалдар Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиясынын талаптарына жооп берчү чет элдик жана жергиликтүү илимий басылмаларда жарык көргөн.

Тешерүү учурунда, диссертациянын талапка жооп берүүсүнө, ишенимдүүлүгүнө жана жеткиликтүүлүгүнө терс таасири жок, техникалык маанидеги айрым мүчүлүштүктөр байкалды, аларды эске алып коюу сунушталат.

9. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келүүсү.

Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максаттарына жана маселелерине дал келет. Автореферат бирдей мазмундагы кыргыз, орус жана англис тилиндеги резюмеге ээ.

10. Жетектөөчү уюмдун, расмий оппоненттердин бекитилүүсү тууралуу сунуштардын негиздүүлүгү.

Диссертациялык кеңештин комиссиясы доктордук диссертация боюнча буларды аныктоону сунуштайт:

Расмий оппонент катары:

1. **Нурбек Бектемирович Мурзубраимов** – изилдөө көйгөйлөрүнө жакын болгон эмгектерге ээ болгон юридика илимдеринин доктору, доцент (12.00.01):

1)Юридикалык жоопкерчилик институту //Наука и новые технологии. – 2013. №1. С.151-153.

2)Становление института конституционного контроля в Кыргызской Республике. //Наука и новые технологии. 2016. №1. С.112-115.

3)Эволюция института административной ответственности в Кыргызской Республике (досоветского периода, в советский период и на современном этапе.

//Известия вузов. 2016. №1. С.50-55.

2. **Баетов Аяз Батыркулович** – изилдөө көйгөйлөрүнө жакын болгон эмгектерге ээ болгон юридика илимдеринин доктору, доцент (12.00.01):

1) Эволюционное развитие права: процессы глобализации и правовая интеграция (учебное пособие). 2013.

2) Интеграция правовых систем и сфера государственного суверенитета: теоретические аспекты и анализ доктринальных мнений (статья). 2011.

3) Институциональная характеристика развития глобальных отношений (статья). 2011.

3. **Абдрасулов Ермек Баяхметович** – изилдөө көйгөйлөрүнө жакын болгон эмгектерге ээ болгон юридика илимдеринин доктору, профессор (12.00.01):

1) Формирование и укрепление в РК профессиональной правовой культуры гос.служащих в свете модернизации общественного сознания. – Нур-Султан, 2020.

2) Утверждение верховенства права, общечеловеческих ценностей и приоритетов современного государства: деятельность Конституционного Совета РК. – Нур-Султан, 2020.

3) Действительные и мнимые пробелы в праве и пути их восполнения в правоприменительной деятельности судебных органов. //Вестник Института законодательства и правовой информации. №3, Нур-Султан, 2019. С.40-45.

Жетектөөчү уюм катары:

Аль-Фараби атындагы Казак улуттук университети мамлекеттин жана укуктун теориясы жана тарыхы, конституциялык жана административдик укук кафедрасы (050040, Казакстан Республикасы, Алматы ш., Аль-Фараби просп., 71).

Юридика илимдеринин доктору, доцент Н.Б. Мурзубраимов (12.00.01), диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясынын мүчөсү болуп, берилген документтерди карап чыгып, Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын мамлекет жана укук институтунун, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинин жана Ош мамлекеттик университетинин алдындагы юридика илимдеринин доктору окумуштуу даражасын ыйгаруу

боюнча Д.12.24.695 Диссертациялык кеңешине Нуриев Дооронбек Шамшиевичтин 12.00.01-мамлекеттин жана укуктун теориясы жана тарыхы, мамлекет жана укук жөнүндө окуулардын тарыхы адистиги боюнча юридика илимдеринин доктору окумуштуу даражасын изденип алуу учун “Тынчтыкка жана адамзаттын коопсуздугуна каршы кылмыштар: теориялык, тарыхый жана эл аралык укуктук аспектер” темасындагы диссертациясын кабыл алууну сунуштайт.

Юридика илимдеринин доктору, доцент : **Н.Б. Мурзаibraимов**

ю.и.д. доцент Н.Б. Мурзаibraимов колун тастыктаймын:

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы
ю.и.д. доцент

 К.С. Жылкычиева